

1. Keskeiset näkemyksenne ja toivomuksenne translainsäädännön uudistamisen sisältöön ja valmistelumenettelyyn liittyen?

- Sukupuolen juridinen vahvistamisen prosessi ja sukupuolen lääketieteelliset korjaushoidot erotetaan toisistaan. Sukupuolen juridinen vahvistaminen eli sukupuolimerkinnän muuttaminen henkilötietoihin perustuu henkilön omaan ilmoitukseen. Sen edellytyksistä poistetaan vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä sekä psykiatrisesta diagnoosista. Sukupuolen juridinen vahvistaminen on mahdollista alle 18-vuotiaille.
- Intersukupuolisten lasten kehollinen koskemattomuus ja itsemääräämisoikeus vahvistetaan kieltämällä lailla kaikki lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet (leikkaukset, hormonihoitot), joita pystytään lykkäämään siihen asti, että lapsi pystyy antamaan toimenpiteelle tietoon perustuvan suostumuksensa; lakiin tulee kirjata raportointi- ja perusteluvollisuus kaikista lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavista toimenpiteistä, jotta pystytään seuraamaan lain toteutumista ja todentamaan se, ettei kiireetömiä lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavia toimenpiteitä tehdä.
- Vanhemmuuden tunnustaminen tulee mahdollistaa juridisesti vahvistetun sukupuolen mukaisesti, vanhemmuus tulisi tunnustaa ensisijaisesti vanhemmuutena.
- Nykyinen translaki sitoo sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessin yhteen sukupuolen lääketieteelliseen korjausprosessiin. Kun nämä kaksi prosessia erotetaan toisistaan, tulee myös sukupuolen korjaushoitoja ohjaava STM:n antama hoitoasetus arvioida uudelleen.
- Lääketieteellisten sukupuolenkorjaushoitojen tavoitteena tulee olla yksilön terveyden vahvistaminen. Sukupuolenkorjaushoitoon pääsy tulee taata kaikille niitä tarvitseville, hoidon lähtökohtana tulee olla kansainväliset hyvän hoidon standardit, Maailman terveysjärjestön ICD-11:n mukainen transidentiteettien depatologisointi ja hoitoon pääsyn esteiden purkaminen ja alueellisen saavutettavuuden parantaminen.i
- Translain uudistamisella on ensisijaisesti vaikutusta niiden ihmisten elämään, joita asia koskee. Onkin ensisijaisen tärkeää, että lainsäädännön uudistamisen tavoitteena on heidän oikeuksiensa ja hyvinvoinnin vahvistaminen ja heidän kuulemiselle varataan riittävästi aikaa.

2. Arvionne Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi -raportissa esitettyjen mallien eduista ja haitoista.

a) suppea malli

Suppeassa mallissa esitetään vaihtoehtoa, jossa poistetaan laista vain lisääntymiskyvyttömyysvaatimus. Sekä vaihtoehtoa, jossa poistettaisiin myös vaatimus elämisestä ”vastakkaisen sukupuolen mukaisessa roolissa”.

Lisääntymiskyvyttömyydestä luopuminen on toteutettava, jotta Suomen laki ei ole ristiriidassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen kanssa.ii

Lisääntymiskyvyttömyyden poisto edellyttää muutoksia vanhemmuuden vahvistamista koskeviin säännöksiin, jotka on sidottu tiettyyn sukupuoleen.

Suppeassa mallissa vaadittaisiin edelleen lääkärintodistus vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta, mutta vahvistamisen edellytyksissä ei enää olisi ns. tosielämän koetta eli seuranta-aikaa siihen, että hakija todellisuudessa elää sen sukupuolen mukaista elämää, minkä vahvistamista hän toivoo. Käytännössä tämä lyhentäisi jonkin verran sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessia.

Suppea malli poistaa osan nykyisin ongelmista, mutta translain uudistuksena suppea malli on täysin riittämätön. Siinä ei toteutuisi oikeudellisen ja lääketieteellisen prosessin erottaminen toisistaan, se ei vahvistaisi itsemääräämisoikeutta, ei tekisi prosessista helppoa tai nopeaa, eikä vahvistaisi alaikäisten oikeuksia. Seta ei kannata translain uudistusta suppean mallin mukaisesti.

b) laaja malli

STM:n työryhmän esittämä laajassa mallissa sukupuolen juridinen vahvistaminen ja sukupuolen lääketieteellinen korjausprosessi erotetaan kokonaan toisistaan, kuten hallitusohjelmakin edellyttää. Työryhmän esittämissä vaihtoehdossa kummassakin lähtökohtana on ihmisen itsemääräämisoikeus. Vaihtoehto A:ssa kyse on hakemusmenettelystä, johon sisältyisi hakemuksen jälkeinen puolen vuoden harkinta-aika. Harkinta-ajan jälkeen oikeudellinen sukupuoli vahvistetaan. Toisessa vaihtoehdossa on kyse ilmoitusmenettelystä, joka ei puolestaan sisältäisi harkinta-aikaa. STM:n työryhmän malleissa on otettu huomioon myös alaikäiset niin että sekä hakemus- että ilmoitusmenettelyssä sukupuolen juridinen vahvistaminen olisi mahdollista 15-vuotta täyttäneille.

Sääntelyvaihtoehtoista ilmoitukseen perustuva malli, joka olisi avoin myös alaikäisille, takaa parhaiten itsemääräämisoikeuden toteutumisen. Seta pitää tätä laajinta mallia parhaimpana.

A Hakemusmenettely ja harkinta-aika

On myönteistä, että mallissa on vaihtoehtona esitetty sukupuolen juridisen vahvistamisen mahdollistaminen myös 15-vuotta täyttäneelle. On myös erittäin kannatettavaa, että hakemus ei edellyttäisi lääkärinlausuntoa tai muuta kolmannen tahon lausuntoa tai selvitystä.

Seta ei kuitenkaan kannata hakemusmenettelyä, joka sisältää harkinta-ajan. Sukupuolen juridisen vahvistamisen tulee prosessina olla ”nopea, läpinäkyvä ja saavutettava”, kuten Euroopan neuvoston ministerikomitean CM/Rec (2010/5) suosituksessa jäsenmaille todetaan. Harkinta-ajalle ei nähdäksemme ole mitään perustetta. Sen sisällyttäminen lakiin olisi pidemminkin vielä osoitus trans- ja muunsukupuolisten ihmisten itsemääräämisoikeuden kyseenalaistamisesta.

B Ilmoitusmenettely

Seta kannattaa ilmoitusmenettelyn käyttöönottoa juridisen sukupuolen vahvistamiseksi. Ilmoitusmenettelyssä toteutuisi parhaiten itsemääräämisoikeus, koska siinä ei viranomaiselle jäisi harkintavaltaa.

Ilmoitusmenettelyssä sukupuolen juridinen vahvistaminen voidaan toteuttaa varsin nopeasti. Ilmoitusmenettelyssä muutoksen voimaantuloa ei pidä viivästyttää muutoin kuin mitä henkilön tunnistaminen sekä viranomaisen informointivelvollisuus muutoksen oikeudellisista vaikutuksista edellyttää.

Ilmoitusmenettely olisi mahdollinen 15-vuotta täyttäneelle. Seta katsoo, että lakiin olisi tärkeä kirjata menettely myös alle 15-vuotiaan sukupuolen juridiseksi vahvistamiseksi lapsen oikeuksien periaatteiden mukaisesti.

Ikäraja

Seta pitää sukupuolen juridista vahvistamista koskevan lainsäädännön uudistamisen keskeisenä kysymyksenä alaikäisten oikeuksien vahvistamista lapsen oikeuksien periaatteiden mukaisesti. STM:n translain uudistusta valmisteleva työryhmä kiinnittää kiitettävästi huomiota sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten erityiseen haavoittuvuuteen. Työryhmä toteaa, että kansainväliset lapsen oikeuksien sopimuksen määräykset turvaavat alaikäisten

henkilöiden fyysistä koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä ja autonomiaa. Työryhmä huomauttaakin, ettei nykyinen hallitusohjelmakirjaus tältä osin kokonaisuudessaan tunnista työryhmän havaitsemia haasteita ja esittää, että sukupuolen juridinen vahvistaminen voisi olla mahdollista 15 vuotta täyttäneille.

Sukupuolen juridisen vahvistamisen sallimisesta alaikäisille on jo useita esimerkkejä maailmalta. Suomen lähialueilla Norjassa 16 vuotta täyttänyt on voinut vuodesta 2016 alkaen hakea sukupuolen oikeudellista vahvistamista itse. 6-15-vuotiaiden on tehtävä hakemus yhdessä huoltajiensa kanssa ja alle 6-vuotiaiden kohdalla huoltaja tekee hakemuksen lapsen puolesta. Pelkästään alle 6-vuotiailta edellytetään lääkärin lausuntoa sukupuolen vahvistamiseksi. Islannissa sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen on mahdollista omalla ilmoituksella 15-vuotiaasta alkaen. Alle 15-vuotiaat tarvitsevat vanhempien suostumuksen. Tanskan hallitus suunnittelee sukupuolen juridisen vahvistamisen sallimista alaikäisille. Ainoa edellytys olisi alaikäisen ilmoitus omasta sukupuolestaan, mutta alle 15-vuotiaiden henkilöiden kohdalla vahvistaminen tehdään yhteisymmärryksessä huoltajien kanssa. Myös Ruotsissa käydään keskustelua translain uudistamisesta niin että se parantaisi alaikäisten oikeuksia. Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen alaikäisille on mahdollista myös Maltalla, Belgiassa, Alankomaissa ja Irlannissa.

Ei-binääristen identiteettien tunnustaminen

STM:n työryhmä on käsitellyt ei-binääristen identiteettien tunnustamisen mahdollisuutta ensisijaisesti henkilötunnuksen uudistamisen kautta. Nykyisessä hetussa loppuosan kolmas numero kertoo henkilön juridisen sukupuolen. Tämä tuottaa ongelmia niille, joiden todellinen sukupuoli on muuta kuin syntymässä määritelty sukupuoli. Binäärisen juridisen sukupuolen näkyminen on lisäksi aina ongelmallinen niille, joiden sukupuoli on muuta kuin mies tai nainen.

Hallitusohjelmaan on kirjattu tavoite henkilötunnuksen muuttamisesta sukupuolineutraaliksi. Henkilötunnuksen uudistusta valmistellut työryhmä esitti loppuraportissaan 2020 mallin henkilötunnuksen laajaksi uudistukseksi, jossa luovuttaisiin niin hetun sukupuolta kuin ikää koskevasta tiedosta.ⁱⁱⁱ Ehdotettu uudistus oli kannatettava.

Hallitus on raportin jälkeen kuitenkin viestittänyt, että se toteuttaa vain suppean hetu-uudistuksen, jossa poistetaan sukupuolitiedon ilmeneminen hetusta. Käytännössä tämä toteutettaisiin niin, että tietyistä vuodesta lähtien uusissa hetuissa tunnuksen loppuosan kolmas merkki ei enää viittaisi sukupuoleen. Tämä on pieni parannus aiempaan, mutta uudistuksessa on huolehdittava, että se tosiasiallisesti vahvistaisi niiden henkilöiden yksityisyyden suojaa, joille vanhanmuotoiset henkilötunnukset ovat olleet ongelmallisia.

Henkilötunnukset, jotka on annettu ennen tulevaa uudistusta, tulevat vielä vuosiksi eteenpäin kertomaan osan väestön syntymässä määritellyn sukupuolen. Siksi suppeassakin uudistuksessa on luotava menettely, jolla ennen uudistusta saadun hetun voi halutessaan muuttaa toiseksi. Lisäksi uudistuksessa tulee huolehtia siitä, keillä on jatkossa pääsy väestötietojärjestelmässä olevaan tietoon juridisesta sukupuolesta.

Tasa-arvon edistämiseen liittyvänä tavoitteena, tulee Suomessa kirjata ei-binääristen identiteettien tunnustaminen, jos/kun juridinen sukupuoli säilytetään osana henkilötietoja. Tämä edellyttää kolmatta sukupuolikategoriaa, joka on mahdollista saada käyttöön henkilön itsemäärittelyyn ja omaan toiveeseen perustuen. Vähintään tulee selvittää, miten Suomessa voitaisiin tuoda henkilötodistuksiin, joihin tulee tieto sukupuolesta, käyttöön itsemäärittelyyn perustuva kolmas merkintä sukupuolesta naisen ja miehen rinnalle.

3. Näkökantanne liittyen raportissa esitettyyn työryhmän näkemykseen intersukupuolisten lasten sukupuoliominaisuuksia muokkaavia lääketieteellisiä toimenpiteitä koskien.

Työryhmä on hyvin eritellyt ihmisoikeuksiin liittyviä ongelmia, jotka liittyvät lasten sukupuoliominaisuuksia muokkaaviin lääketieteellisiin toimenpiteisiin, joita tehdään ilman lapsen tietoon perustuvaa suostumusta. Työryhmä pitääkin tärkeänä, että intersukupuolisten lasten kehollinen koskemattomuus turvataan, mutta sen näkemyksen mukaan se voidaan jo nykyisen lainsäädännön avulla eli terveydenhuollon yleislainsäädännöllä ja rikoslailla.

Työryhmä peräänkuuluttaa lisäksi muun muassa intersukupuolisille ja heidän vanhemmilleen tarjottavaa tietoa ja tukea sekä viranomaisten ja terveydenhuollon ammattilaisten koulutusta ja valvontaa.

Seta katsoo, että nykyinen lainsäädäntö tai suositukset eivät kuitenkaan riitä intersukupuolisten lasten kehollisen koskemattomuuden takaamiseen, ne pitää kiellä lailla. Koska tavoite on kirjattu myös Sanna Marinin hallituksen ohjelmaan ja asiaa valmisteltu STM:n työryhmässä, olisi luontevaa, että kiello toteutetaan osana sukupuolen juridista vahvistamista koskevaa lainsäädäntökokonaisuutta. Esimerkiksi Maltalla kiellosta on säädetty osana sukupuoli-identiteettiä, sukupuolen ilmaisua ja kehon sukupuolitettuja piirteitä koskevaan lainsäädäntöä (2015).iv

Kokemus Suomesta ja maailmalta osoittaa, että suositukset tai muu lainsäädäntö eivät riitä turvaamaan intersukupuolisten lasten kehollista koskemattomuutta. Suomessa ETENE suositeli vuonna 2016, että sukupuoli- ja kehonmuokkauksista pidättäytytään siihen saakka, että lapsi tai nuori pystyy ottamaan kantaa asiaan. Oikeusministeriön selvitys vuodelta 2019, joka kertoi intersukupuolisten ihmisten ja heidän vanhempiansa kokemuksista, kuitenkin osoitti, ettei ETENE:n antama suositus ole muuttanut hoitokäytäntöjä Suomessa.^v

Muistutamme myös, että YK:n ihmisoikeuskomitea on tänä vuonna kehottanut Suomea estämään tehokkaasti peruuttamattomat lääketieteellisesti ei-välttämättömät toimenpiteet, erityisesti kirurgiset toimenpiteet, intersukupuolisille lapsille. Sen mukaan olisi myös varmistettava tehokkaiden oikeussuojakeinojen saatavuus tällaisten toimien uhreille.^{vi}

Intersukupuolisten lasten kehollinen koskemattomuus ja itsemääräämisoikeus vahvistetaan kieltämällä lailla kaikki lapsen sukupuoli- ja kehonmuokkauksia koskevat lääketieteelliset toimenpiteet (leikkaukset, hormonihoidot), joita pystytään lykkäämään siihen asti, että lapsi pystyy antamaan toimenpiteelle tietoon perustuvan suostumuksensa. Koska intersukupuolisuuden määrittely voi vaihdella on laki muotoiltava niin, että se turvaa kehollisen koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden tosiasiallisesti kaikille lapsille. Laissa voidaan käyttää käsitettä ”sukupuoli- ja kehonmuokkaukset” (ks. Maltan laki).

Lakiin tulee kirjata lisäksi raportointi- ja perusteluvollisuus kaikista lapsen sukupuoli- ja kehonmuokkauksista toimenpiteistä, jotta pystytään seuraamaan lain toteutumista ja todentamaan se, ettei kiireettömiä lapsen sukupuoli- ja kehonmuokkauksia toimenpiteitä tehdä.

4. Minkälaisia vaikutuksia näkisitte vaihtoehdoilla olevan seuraavista näkökulmista arvioituna (vaikutuksien ei tarvitse olla syvällisiä arviointeja, vaan arvioimanne vaikutussuunnat riittävät hyvin):

a) Vaikutukset yhdenvertaisuuteen, lapsiin ja sukupuolten tasa-arvoon sekä muihin perus- ja ihmisoikeuksiin

Sukupuolen juridisen vahvistamisen toteuttaminen laajan mallin mukaisesti:

- vahvistaisi sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun liittyvää tasa-arvoa ja ennaltaehkäisisi niihin perustuvaa syrjintää mm. hälventämällä trans- ja muunsukupuolisiin ihmisiin kohdistuvia ennakkoluuloja

- vähentäisi trans-, muun- ja intersukupuolisten ihmisten ihmisoikeuksien jatkuvaa yhteiskunnallista neuvottelua ja translain uudistamisesta käytävään keskusteluun liittyvää sukupuolivähemmistöihin kohdistuvaa asiatonta ja loukkaavaa keskustelua

- ennaltaehkäisi trans- ja muunsukupuolisiin ihmisiin kohdistuvaa syrjintää mm. koulutuksessa, työelämässä ja palveluita käytettäessä

- vahvistaisi lapsen oikeuksien toteutumista. YK:n lapsen oikeuksien komitea on tarkentanut, että syrjinnän kieltö koskee myös sukupuoli-identiteettiä.vii Itsemääräämisoikeus koskee myös lapsia. Lapsilla on oikeus osallisuuteen, terveyteen ja suojeluun. Myös Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu on kiinnittänyt huomiota tarpeeseen vahvistaa sateenkaarilasten osallisuutta heitä koskevissa asioissa.

b) Sosiaaliset ja terveysvaikutukset

Omaan ilmoitukseen perustuva sukupuoli-identiteettiä vahvistaminen vahvistaisi trans- ja muunsukupuolisten mahdollisuutta tulla nähdyksi ja kohdatuksi omassa sukupuolestaan niin viranomaisissa asioidessaan kuin palveluiden käyttäjinä. Tämä vaikuttaisi myönteisesti mm. koulunkäyntiin, jatko-opintomahdollisuuksiin, osallistumiseen työelämään sekä parantaisi mahdollisuuksia trans- ja muunsukupuolisten ihmisten perheellistymiseen.

Loukkaavien edellytysten poistaminen lainsäädännöstä ja itsemääräämisoikeuden vahvistaminen lähettäisi tärkeän viestin siitä, että trans-, muun- ja intersukupuoliset ihmiset ovat täysivaltaisia yhteiskunnan jäseniä ja myös heidän vanhemmuutensa on toivottua ja arvostettua. Heidän olemassaolonsa jatkuva kyseenalaistaminen alkaisi vähentyä.

Trans-, muun- ja intersukupuolisten hyvinvointi vahvistuisi, kun heidän ei tarvitsisi alistua itsemääräämisoikeutta loukkaaviin prosesseihin ja toimenpiteisiin.

Alaikäisten sukupuolen juridinen vahvistaminen tukisi translasten ja -nuorten sosiaalista transitiota, vahvistaisi heidän kasvurauhaansa. Sosiaalinen transiatio on yksi itsetuhoisuudelta suojaavista tekijöistä.viii

c) Taloudelliset vaikutukset ja vaikutukset viranomaisten toimintaan (erityisesti viranomaisten pyydetään arvioimaan tätä kohtaa)

Sukupuolen juridisen vahvistamisen muuttaminen ilmoitusmenettelyksi, joka perustuu itsemääräämisoikeuteen, vapauttaa terveydenhuollon resursseja muihin tarkoituksiin. Yksinkertainen ilmoitusmenettely purkaa turhaa byrokratiaa ja vähentää myös viranomaisten asiaan käyttämää työaikaa.

d) Muita mahdollisia vaikutuksia (esimerkiksi vaikutukset kansalaisten asemaan ja toimintaan yhteiskunnassa, vaikutukset työllisyyteen ja työelämään sekä vaikutukset turvallisuuteen)

Translain uudistaminen laajimman mallin mukaisesti lisäisi merkittävästi osallisuutta ja osallisuuden kokemusta.

Lisätiedot:

puheenjohtaja Sakris Kupila, sakris.kupila(at)seta.fi, 0503299891.

pääsihteeri Kerttu Tarjamo, kerttu.tarjamo(at)seta.fi, 0503098108.

-
- ⁱ The World Professional Association for Transgender Health:in Hyvän hoidon suositukset V7. https://www.wpath.org/media/cms/Documents/SOC%20v7/SOC%20V7_Finnish.pdf
- ⁱⁱ Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu vuonna 2017 A.P., Carçon ja Nicot vs. Ranska.
- ⁱⁱⁱ Hetu-uudistuksen loppuraportti. Valtiovarainministeriö, 2020, https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162162/VM_2020_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- ^{iv} An Act for the recognition and registration of the gender of a person and to regulate the effects of such a change, as well as the recognition and protection of the sex characteristics of a person. https://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/04/Malta_GIGESC_trans_law_2015.pdf
- ^v Kannanotto intersukupuolisten lasten hoidosta ja taustaraportti kannanottoon, ETENE, 2016, <https://etene.fi/-/etene-ja-intersukupuolisten-lasten-hoito>. Oikarinen, Tikli, Ei tietojaeikä vaihtoehtoja. Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista, 2019, <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161410>.
- ^{vi} YK:n ihmisoikeuskomitean johtopäätökset Suomen kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen seitsemänneistä määräaikaisarviosta CCPR/C/FIN/CO/7.
- ^{vii} Lapsen oikeuksien komitea (CRC/C/GC/15, kohta 8).
- ^{viii} Ks. Valojää, Ave, Tutkimuskatsaus. Transnuoret ja itsemurha. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2021.